

Приходько І. В.

Херсонський державний університет

ПОЕТИЧНИЙ ТЕКСТ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ КАНАДСЬКОЇ ПОЕЗІЇ XVIII–XXI СТОЛІТЬ)

Статтю присвячено проблемі комунікативного підходу до вивчення поетичного тексту, яка є актуальною в сучасній лінгвістиці. Аналітичний огляд наукових доробків із зазначеної проблеми засвідчив, що, незважаючи на значну кількість робіт, присвячених особливостям художньої комунікації, комунікативний аспект поезії є недостатньо дослідженим у лінгвістичних студіях. Розглянуто різні погляди дослідників на сутність художньої комунікації та складників комунікативного акту. Основну увагу акцентовано на характерних рисах поетичного тексту, які визначають особливості поетичної комунікації, її типи і складники. Обґрунтовано думку, що комунікація в поетичному тексті є складним явищем, яке допускає множинність інтерпретацій.

Ключові слова: поетична комунікація, комунікативний акт, адресант, адресат, англійськомовна канадська поезія.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що однією з основних характеристик будь-якого тексту вважається його комунікативна спрямованість [4, с. 111; 11; 19, с. 32]. Своєрідним у цьому стосунку є художній текст, що, за словами Ю. М. Лотмана, «говорить особливою мовою» [13, с. 33], яка, на відміну від повсякденної, нехудожньої мови, має на меті передачу читачеві не лише інформації, а й специфічного авторського бачення навколишнього світу.

Дослідження комунікативної спроможності художніх текстів бере свій початок у працях Р. О. Якобсона, який виділяє в складі будь-якого комунікативного акту шість складників [23, с. 197]: адресант, який відправляє повідомлення адресату в межах певного контексту; код, який повинен бути обов'язково повністю або частково спільним для відправника й отримувача повідомлення; контакт, який дає можливість установити комунікативний зв'язок між адресантом та адресатом за допомогою фізичного каналу і психологічного зв'язку між останніми.

Спираючись на дослідження Р. О. Якобсона й розвиваючи їх, Ю. М. Лотман [12, с. 77–84] виділяє два типи комунікації, які трапляються в художніх текстах: «Я-ВІН» і «Я-Я». У першому, більш типовому, випадку «Я» є адресантом, який володіє інформацією, а «ВІН» – адресатом, якому до початку комунікації ця інформація не відома.

Повідомлення тут передається в часі, а код повідомлення є константним. У системі автокомунікації «Я-Я» адресант передає самому собі вже відому інформацію, але друге «Я», яке сприймає повідомлення, функціонально прирівнюється до третьої особи. У цьому випадку інформація передається в часі, в результаті чого трансформується, отримує нове значення й набуває статусу коду. Текст системи «Я-Я» більш асоціативний і вільний, а тому здатен породжувати індивідуальні читацькі асоціації. За образним виразом Ю. М. Лотмана, «поетичний текст як своєрідний маятник гойдається між системами «Я-ВІН» і «Я-Я» [12, с. 87].

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми засвідчив, що в сучасному мовознавстві проблемі художньої комунікації присвячено чимало наукових розвідок таких дослідників, як М. Ф. Алефіренко, І. І. Чумак-Жунь, В. А. Маслова, Н. С. Болотнова, І. О. Безкровна, Ю. Й. Левін, Є. М. Масленікова, О. В. Єременко, Н. Б. Попова, О. О. Селіванова та ін. Дослідження художньої комунікації в сучасних лінгвістичних студіях проводиться на матеріалі різних типів художніх текстів і на матеріалі різних мов, але всі дослідники сходяться на думці, що художній текст є завжди адресованим повідомленням, яке втілює творчий задум письменника, реалізує його комунікативні наміри, відображає один із фрагментів його мовної картини світу [4, с. 109], а тому він функціо-

не з урахуванням «естетичного спілкування», у процесі якого адресат (читач) повинен сприйняти інтенції автора та проявити творчу активність [16, с. 15]. Це має важливе значення, оскільки всі одиниці художнього тексту спрямовані на реалізацію авторської комунікативної стратегії, але за своєю природою вони допускають множинність інтерпретацій, що призводить до неоднозначного розуміння всього твору [17, с. 161].

У сучасних дослідженнях комунікативний аспект художніх творів зазвичай представлений тріадою автор (адресант) – художній твір (спосіб мовленнєвої дії [2, с. 3]) – читач (адресат) [2, с. 3; 5; 11; 18, с. 54]. За відсутності автора або читача художній текст можна розглядати як автокомунікацію [2, с. 6; 11]. Однак існують й інші моделі художньої комунікації. Наприклад, О. О. Селіванова [19] пропонує діалогічну модель комунікативної ситуації художніх творів, яка має у своєму складі п'ять самостійних функціональних вузлів (модулів): модуль адресанта (автора), модуль адресата (читача), модуль тексту як знакової форми організації дискурсу, модуль інтеріоризованого буття лінгвокультурної спільноти й модуль коду культури, науки й інших семіосфер (семіотичний універсум). Діалогічне співвідношення зазначених модулів, на думку дослідниці, забезпечує здійснення комунікативного процесу [19, с. 144]. І. І. Ковтунова включає в загальну модель комунікації шість компонентів: мовець (мовленнєвий суб'єкт), адресат, спосіб контакту, мова (код), референт, повідомлення (текст) [10, с. 3].

Постановка завдання. Незважаючи на численні й ґрунтовні роботи, присвячені вивченню зазначеної проблеми, найменш дослідженим явищем у теорії художньої комунікації є комунікативний аспект поетичних творів, що пояснюється насамперед складністю їх побудови [14], яка проявляється в підвищеній тісноті семантичних і структурних зв'язків, здатності поетичного слова нарощувати смислову глибину; неперервності поетичної структури; багатозначності такої структури й поетичного образу; високій інформативній насиченості поетичного твору; високому ступені його організації [10]. Мета статті полягає в окресленні специфічних рис поетичного тексту як засобу художньої комунікації.

Виклад основного матеріалу. Поезія є особливим типом організації художнього мовлення, яка завдяки своїй складній структурі може передавати такий обсяг інформації, який неможливо передати засобами власне мовної структури [13, с. 23]. Важливою рисою поетичних тво-

рів є їх обмежений обсяг, за якого зростає смислова автономність кожного віршованого рядка, в результаті чого можна говорити про більшу смислову насиченість поезії порівняно з прозою. Хоча поет і використовує такі самі слова й вирази, як і в прозовому тексті, специфічна організація віршованого тексту кардинально змінює механізм смислотворення, реформує й парадигматику, і синтагматику мовлення, а також її комунікативну орієнтацію та функцію [8, с. 109]. Є. Г. Еткінд називає таке явище внутрішнім законом поетичного мистецтва, який полягає в «максимальній стислості словесного простору за безмежною місткістю життєвого досвіду» [22, с. 125].

Можливість поезії, відносно невеликої за своїм обсягом, передавати значну кількість інформації пояснюється також її іншою характерною рисою, яка полягає в невідповідності її окремо взятих слів їх словниковим дефініціям. Кожне слово в поетичному тексті залежить від усіх значень прилеглих до нього слів і визначається численними характеристиками цілого тексту [20, с. 28], у результаті чого інформація, яка передається поетичним текстом, є скоріше геометричним, ніж арифметичним рядом, оскільки сума речень такого тексту не дає суми інформації всіх його речень [18, с. 54]. Щоб зрозуміти значимість окремого елемента поетичного тексту, необхідно перечитати весь текст [3, с. 23].

Така особливість поезії зумовлюється насамперед її великою насиченістю словесними образами, сутність яких Г. О. Винокур пояснює так: «Один зміст, який виражається в особливій звуковій формі, слугує формою іншого змісту, який не має особливого звукового змісту» [7, с. 28]. За визначенням В. В. Виноградова, словесні образи – це образи, втілені в словесній тканині літературно-естетичного об'єкта, створені зі слів і за допомогою слів [6, с. 94]. Мовні засоби в художніх, зокрема поетичних, творах, будучи формою втілення художніх образів, відображають певну картину світу, видозмінюючи її відповідно до авторських інтенцій та оновлюючи сприйняття читача. Вони актуалізують концептуальні структури, які лежать в основі мовних одиниць і конденсують знання про світ [16, с. 54].

Матеріальною базою словесного образу є мовні одиниці різних рівнів (одне слово, словосполучення, речення, понадфразова єдність тощо). С. М. Мезенін, розглядаючи образну спроможність різних мовних одиниць, зазначає, що слово (лексема) є найбільш потенційною для створення образу (метафори), але й інші мовні одиниці мають образні потенції: образність

фонемі (а саме їх мовні маніфестації – алофони, звуки) проявляється в ономапоєї та алітерації, одиниці фраземного рівня (словосполучення) – в предметному порівнянні, образність у реченні проявляється як і в слові, але референтом у цьому випадку є не окремий предмет, а типова або конкретна ситуація [15, с. 52].

Крім насиченості образними засобами, до диференціальних рис поетичного мовлення також зараховують такі його особливості, як однорідність метрико-ритмічної організації тексту, вираження суб'єктивно-емоційної оцінки суб'єкта мовлення щодо подій навколишнього світу засобами емоційно-оцінної лексики, розмірену ритміко-синтаксичну сегментацію мови, створення схожих інтонаційних моделей, чітку структуру композиції, специфічне семантико-стилістичне оформлення тексту, іноді нелінійність, що проявляється в порушенні послідовності викладу подій чи думок [8].

Усі перераховані особливості поетичного тексту, який складається з системи сигналів (звуків, слів, поетичних або стилістичних прийомів тощо), зумовлюють особливості поетичної комунікації [18, с. 54], за якої допустиме невизначено широке тлумачення поетичного твору, оскільки смисл, отриманий «на виході», не завжди відповідає смислу, закладеному «на вході» [21, с. 20].

У поетичному тексті виділяють два види комунікації [1, с. 68]:

1) внутрішню (горизонтальну), між персонажами, наприклад: *Called the great soul of the Westland, "Come unto me, ye who rule / They who would plan for my greatness needs must attend in my school / Vast are my dreams of the future, born in my domain afar / They who would labour to build me let them now follow my star" <...> And he ruled in the temple labored and wrought for the good / Of the land that reared him to honour, hearkened and understood / And borne on the wings of the morning he to the West gave reply / "Soul of the Westland, hearken, unto thy Kingdom I go"* [25, р. 10];

2) зовнішню (вертикальну), авторсько-читацьку комунікацію (у якій задіяні автор, ліричний твір та абстрактний читач), наприклад: *How fair is this land which the might of our fathers / Bequeathed to their children to have and hold / From lonely Belleisle, where Atlantic foregathers / To Mackenzie that down thro' the ages has roll'd! Yes, fair is the land, with its great inland waters / Vast links, forg'd of God, in the national chain / That shall teach our brave sons and our virtuous daughters / To attune heart and voice to the patriots' strain* [26].

Комунікативний зв'язок між читачем та автором у поетичному тексті як різновиді художнього набуває особливого характеру [11], адже комунікація в поетичному дискурсі є адресованою будь-якому читачеві й націленою на його співпереживання, здійснюється за умови дистанційованого контакту (розбіжність простору адресанта й адресата, часу здійснення висловлювання та його сприйняття), за якого використовується лише письмовий канал зв'язку [1, с. 69, 21, с. 20]. Комунікація такого типу визначається як міжособистісна, асинхронна, непряма дистантна [21, с. 20].

Однак особливістю сучасної поетичної комунікації є також те, що адресант та адресат не завжди просторово і хронологічно дистанційовані, оскільки сьогодні у віртуальному просторі мережі Інтернет у режимі онлайн їхня взаємодія може відбуватися синхронно, в одному часовому проміжку. Крім того, адресат може перетворюватися на адресанта під час створення відеоролику за мотивами того чи іншого поетичного тексту або дописуючи поетичний текст, пропонуваній адресантом [14, с. 262]. Для сучасного поетичного дискурсу характерне також переосмислення ролі та характеру категорій адресата й адресанта в комунікативному просторі поетичного тексту, зокрема провідна роль відводиться читачу/глядачу, тобто реципієнту естетичного повідомлення. Останній частково або інколи повністю перетворюється на автора [14, с. 167].

Досліджуючи поетичну комунікацію у взаємодії різних семіотичних модусів – вербального (читач), візуального (глядач), аудіовізуального (читач/слухач) та аудіального (слухач), О. С. Маріна [14, с. 363] будує когнітивно-семіотичну модель поетичної комунікації, яка включає такі компоненти:

1) учасники поетичної комунікації – адресант та адресат з відповідною поетичною компетенцією. Комунікативна позиція адресанта в поетичному мовленні поєднує два протилежні начала: з одного боку, комунікативну позицію внутрішнього мовлення з характерними для неї внутрішніми адресатами (сам мовець, інша особа, будь-яке явище світу), з іншого боку, орієнтацію на створення складно організованого письмового тексту, який розрахований на зовнішнього адресата (читача) [9, с. 3];

2) поетичне повідомлення, що представлене різними типами знаків – словесними, візуальними, аудіальними;

3) когнітивні механізми, лінгвальні процеси та екстралінгвальні трансформації, що є ментальними, вербальними й невербальними кодами.

Неоднозначне сприйняття мовного матеріалу поезії різними людьми пояснюється суб'єктивністю інформації, що передається [18, с. 56], є нормальним явищем, яке зумовлюється низкою причин: тезаурусом читача, його психофізіологічними характеристиками, ідіолектом і стилем поета, умовами, в яких відбувається комунікація, тощо. Зміст поетичного твору не є довільним, а завжди залежить від конкретних історичних умов його створення, від атмосфери, характерної для суспільства певної епохи [5, с. 39], тому для успішного здійснення комунікації автора та читача за допомогою поетичного тексту і правильного розуміння його повідомлення необхідною умовою є знання не лише значення слова, а і його значення в контексті [5, с. 47]. Прикладом цього може слугувати фрагмент англійськомовного канадського поетичного тексту: *Canada, Canada, loyal and free! Gem in Britannia's crown ever be <...> Rose and leek, thistle and shamrock combining / Lilies of France with their blooms manifold / Leaves of the maple their beauties entwining / Where can the world such a garland behold?* [24]. У наведеному прикладі образ Канади об'єктивується метафоричними номінаціями *gem in Britannia's crown* 'дорогоцінний камінь у короні Британії' і *a garland* 'вінок', для правильного розуміння яких реципієнт повинен володіти певними знаннями про історію канадської держави XIX століття, коли цей поетичний текст створений. Зокрема, у першій метафорі автор утілює знання про Канаду як важливу частину Британської імперії, її роль в економічному розвитку метрополії. Метафорична номінація *a garland* об'єктивує знання про мультинаціоналізм канадської держави, оскільки в цьому вінку переплітаються троянда, цибуля-порей, чортополох, трилісник, лілії, кленові листи, які є символічним відображенням, відповідно, Англії, Уельсу, Шотландії, Ірландії, Франції й Канади, звідки прибули перші європейські переселенці-засновники сучасної Канади.

Отже, поетична мова в процесі комунікації є поетичним мовним кодом, у якому слова й образи мають контекстуально задане автором значення. Успішна поетична комунікація передбачає володіння адресатом достатнім рівнем «дискурсивної компетенції» [1, с. 72] («ширина тезауруса приймача» [18, с. 55]), яка передбачає володіння

певним рівнем мовної (у тому числі поетичної) компетенції читача й такими рисами його свідомості, як інтенціональність, рефлексивність і вибірковість [1, с. 72], а індивідуально-авторські ментальні структури повинні бути включені в єдине, доступне як автору, так і читачеві інформаційне комунікативне поле. Саме різний рівень дискурсивної компетенції читачів поетичного тексту формує загальновідомий факт, що поетичний текст не має єдиного значення.

На відміну від зафіксованого в поетичному тексті коду автора, код читача відрізняється динамічністю й можливістю розвиватися в ході прийому інформації. У ході просування поетичного тексту читач наближається до коду автора й, отже, може декодувати авторські наміри, його психологічний стан, світобачення, культурологічний аспект епохи. Іноді в результаті уважного повторного читання адресат може вийти за межі авторського коду. Поетичний текст, який кодується автором і декодується читачем, є об'єктивною матеріальною даністю [18, с. 55].

Висновки і пропозиції. Отже, комунікація в художньому, зокрема поетичному, тексті є складним явищем, реалізація якого можлива за наявності щонайменше трьох складників: адресанта, тексту повідомлення й адресата. Поетична комунікація є непрямим дистантним видом спілкування між автором і читачем, яке здійснюється за допомогою специфічного коду – мови поетичного твору, яка відрізняється від мови прози низкою ознак, головними з яких є обмежений обсяг, складна структура, насиченість словесними образами, невідповідність окремо взятих слів їх словниковим дефініціям. Для успішного розуміння поетичного коду адресат повинен володіти достатнім рівнем «дискурсивної компетенції», яка передбачає знання не лише мови, а й ексталингвістичних чинників (конкретних історичних умов створення поетичного тексту, атмосфери, характерної для суспільства тієї епохи, біографії автора, літературознавчих тенденцій тощо), які могли вплинути на автора під час написання поетичного тексту. Серед перспектив подальшого дослідження – вивчення особливостей поетичної комунікації в поетичних текстах англійськомовної канадської поезії в аспекті діячності.

Список літератури:

1. Алефиренко Н. Ф., Чумак-Жунь И. И. Коммуникативная ситуация как когнитивно-прагматический фактор порождения поэтического дискурса. Высшая школа искусств и региональных исследований института Академии наук Чешской Республики. Информационный бюллетень. Прага, 2008. С. 68–72.
2. Безкровна І.О. Комунікативна структура поетичного тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Київ, 1999. 21 с.
3. Безуглая Л. Р. Прагмапоетика в когнитивном измерении. Вісник КНЛУ. Серія «Філологія». 2013. Том 16. № 2. С. 20–27.
4. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста: учебное пособие. Москва: Флинта, 2009. 502 с.
5. Бутова А. В., Дубских А. И. Особенности поэтического дискурса Н. А. Заболоцкого. Сборник научных трудов Sworld: Литература и лингвистика: прошлое, настоящее, будущее. 2014. Т. 24. № 8. С. 27–58.
6. Виноградов В. В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1963. 256 с.
7. Винокур Г. О. О языке художественной литературы. Москва: Высшая школа, 1991. 448 с.
8. Гончаренко С. Ф. Поэтический перевод и перевод поэзии: константы и вариативность. Тетради переводчика. 1999. Вып. 24. С. 108–111.
9. Ковтунова И. И. Поэтическая речь как форма коммуникации. Вопросы языкознания. 1986. № 1. С. 3–13.
10. Ковтунова И. И. Поэтическая речь как форма коммуникации. Вопросы языкознания. 1986. № 1. С. 3–13.
11. Левин Ю. И. Лирика с коммуникативной точки зрения. Левин Ю.И. Избранные труды: Поэтика. Семиотика. Москва: Языки русской культуры, 1998. С. 464–482.
12. Лотман Ю. М. Избранные статьи: в 3 т. Таллинн: Александра, 1992. Т. 1: Статьи по семиотике и типологии культуры. 480 с.
13. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. Анализ поэтического текста. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. 704 с.
14. Маріна О. С. Парадоксальність у сучасному англomовному поетичному дискурсі: когнітивно-семиотичний вимір: дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2016. 434 с.
15. Мезенин С. М. Образность как лингвистическая теория. Вопросы языкознания. 1986. № 6. С. 48–57.
16. Николина Н. А. Филологический анализ текста: учебное пособие. Москва: Издательский центр «Академия», 2003. 256 с.
17. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поезиці Шекспіра: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДУЕП, 2007. 364 с.
18. Попова Н. Б. Информация и поэтическая коммуникация. Вестник Челябинского университета. Серія «Філологія». 1993. № 1. С. 53–56.
19. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое учебное пособие. Киев: ЦУЛ, Фитосоциоцентр, 2002. 336 с.
20. Тарасова М. А. Перевод современной англоязычной поэзии на русский язык в аспекте потенциальности: дисс. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.20 / Інститут языкознання Російської академії наук. Москва, 2014. 296 с.
21. Чумак-Жунь И. И. Поэтическая коммуникация и междискурсивное взаимодействие (столкновение дискурса власти и дискурса поэзии). Известия Волгоградского государственного педагогического университета: Серія «Филологические науки». 2008. № 5 (29). С. 20–24.
22. Эткинд Е. Г. Разговор о стихах. Санкт-Петербург: ДЕГГИЗ, 2004. 240 с.
23. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика. Структурализм: «за» и «против»: сборник статей. Москва: Прогресс, 1975. С. 193–230.
24. Boulton H. Canada. URL: http://canadianpoetry.org/2013/12/17/poems-of-the-love-of-country/#_edn1.
25. Browne T.A. “The Great Canada”. The Belgian Mother and Ballads of Battle Time. Toronto: The Macmillan Company of Canada, 1974. P. 10–15.
26. Cockin H.C. This Fair Canadian Land. URL: <http://canadianpoetry.org/2014/06/20/raise-the-flag-and-other-patriotic-songs-and-poems/#thisfaircanadianland>.

ПОЭТИЧЕСКИЙ ТЕКСТ КАК ОСОБАЯ ФОРМА КОММУНИКАЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАНАДСКОЙ ПОЭЗИИ)

Статья посвящена проблеме коммуникативного подхода к изучению поэтического текста, которая является актуальной в современной лингвистике. Аналитический обзор научных работ по данному вопросу показал, что, несмотря на значительное количество работ, посвященных особенностям художественной коммуникации, коммуникативный аспект поэзии остается недостаточно изученным. Рассмотрены разные взгляды исследователей на суть художественной коммуникации и составляющие коммуникативного акта. Основное внимание акцентируется на специфических чертах поэтического текста, которые определяют особенности поэтической коммуникации, ее типы и составляющие. Обоснована мысль, что коммуникация в поэтическом тексте – сложное явление, которое допускает множество интерпретаций.

Ключевые слова: поэтическая коммуникация, коммуникативный акт, адресант, адресат, англоязычная канадская поэзия.

POETIC TEXT AS A SPECIAL FORM OF COMMUNICATION (ON THE BASIS OF ENGLISH-CANADIAN POETRY)

The article is devoted to the problem of the communicative approach to the studying of poetic text, which is actual in the modern linguistics. The analytical review of the scientific works on the problem showed that, in spite of a great number of researches devoted to the studying of the peculiarities of literary communication, the communicative aspect of poetic texts is still deficiently studied. The article considers different points of view to literary communication and constituents of the communicative act. The main attention in the work is focused on the distinctive features of poetry, which specify the peculiarities of poetic communication, its types and constituents. The author confirmed the idea that communication in poetic text is a complicated phenomenon, which allows a variety of interpretations.

Key words: poetic communication, communicative act, addresser, addressee, English-Canadian poetry.